

הגדרת החיוב בדרישה וחקירה

כאשר העדים מוסרים את עדותם בבית הדין, מלבד סיפור המעשה שאותו הם מספרים לבית הדין, חייב בית הדין לחקור את העדים. המקור לכך הוא המשנה (סנהדרין¹⁶⁸ מ.):

היו בודקין אותן בשבע חקירות: באיזו שבוע, באיזו שנה, באיזו חודש, בכמה בחדש, באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום. רבי יוסי אומר: באיזה יום, באיזה שעה, באיזה מקום. מכירין אתם אותו? התרתם בו? העובד עבודה זרה – את מי עבד, ובמה עבד? כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח. מעשה ובודק בן זכאי בעוקצי תאנים.

מבואר בגמרא שישנה אבחנה בין שני סוגים של שאלות: חקירות ובדיקות. חקירות הן שבע השאלות המופיעות במשנה, הנוגעות לשאלה מתי התרחש המקרה והיכן. לעומת זאת, הבדיקות קשורות לפרטים נוספים שהיו בשעת המעשה, אבל אינם נוגעים באופן ישיר לסיפור המעשה עצמו, כמו למשל אלו בגדים לבש ההורג, מה היה צבע האדמה שעליה עמד וכו'¹⁶⁹.

באופן עקרוני, ניתן להבין את החיוב לחקור את העדים בשלוש דרכים שונות:

- מתן אפשרות להזים את העדים, שהרי כל עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות (מא.).
- בירור העדות – חיוב דרישה וחקירה נועד לברר את דבריו של העד בסיפור המקרה. היינו שגם בעד אחד שייך חיוב דרישה וחקירה, כדי לדעת שהעד מדייק בעדותו ואינו טועה בדדמי וכו'.
- בירור שאין הכחשה בין שני העדים. דהיינו, על-ידי שחוקרים את העדים ניתן למצוא סתירות בדבריהם. מטרתנו במאמר זה היא לבחון את שלוש האפשרויות הנ"ל.

חקירה – בירור שיטות הראשונים

דרישה וחקירה מדין עדות שאי אתה יכול להזימה

גישה זו היא לכאורה הגישה הברורה ביותר בדברי הגמרא והראשונים. המשנה (מ.) מציינת כי ישנו הבדל בין דרישות לבדיקות מבחינת חשיבותן:

מה בין חקירות לבדיקות? חקירות – אחד אומר איני יודע עדותן בטילה, בדיקות – אחד אומר איני יודע, ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעין, עדותן קיימת. אחד חקירות ואחד בדיקות – בזמן שמכחישין זה את זה עדותן בטילה.

הגמרא (מא.): שואלת מדוע ישנו הבדל בין חקירות לבדיקות:

מכדי אידי ואידי דאורייתא היא מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות? אמרי ליה הכי השתא: בחקירות – אמר אחד איני יודע עדותן בטילה, דהויה לה עדות שאי אתה יכול להזימה; בדיקות – אמר אחד מהן איני יודע עדותן קיימת, עדות שאתה יכול להזימה הוא.

הגמרא מסבירה שהסיבה לכך היא שכאשר אחד אומר "איני יודע" בחקירות עדותו אינה ניתנת להזמה, ואילו בבדיקות – אם אינו יודע עדיין ניתן להזים את העדות.

מגמרא זו ניתן להסיק שחיוב דרישות וחקירות הוא כדי שתהיה עדות שאי אתה יכול להזימה. כן נראה גם מדברי רש"י (מ.) על המשנה בתחילת הפרק שכתב:

¹⁶⁸ הפניה סתמית לגמרא במאמר זה מתייחסת למסכת סנהדרין. הפניה סתמית ברמב"ם מתייחסת להלכות עדות.

¹⁶⁹ את החיוב לחקור את העדים לומדת הגמרא (מ.) מהפסוקים: "וְדָרְשׁוּ וְחִקְרוּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב" (דברים יג, טו), "וְהָגַדְתָּ לְךָ וְשָׁמַעְתָּ וְדָרְשׁוּ הֵיטֵב" (שם יז, ד), "וְדָרְשׁוּ הַשְּׂפָטִים הֵיטֵב" (שם יט, יח).

מכירים אתם אותו – את ההרוג, שמא נכרי הוא, וזו אינה מן החקירות של הזמה אלא כל שאר בדיקות אינו אלא להכחיש, שמא לא יאמר כדברי חבריו ותבטל עדותם, והוא והם פטורין, אבל מן החקירות של הזמה אי אתה מוצא יותר משבעה, כדאמרינן בגמרא.

הביטוי "חקירות של הזמה" מראה שרש"י הבין שהטעם לחקירות הוא כדי שתהיה עדות שניתן להזימה, ולכן אם העד אינו יודע את התשובה לאחת החקירות זו עדות שאי אפשר להזימה, והיא בטלה. לעומת זאת, הבדיקות אינן קשורות לאפשרות להזים את העדות, אלא נועדו רק לברר שאין הכחשה בין העדים, ולכן העדות אינה בטלה כאשר העד אינו יודע את התשובה לאחת הבדיקות.

על-פי גישה זו מובנת סברתו של רב חסדא (מא):

אמר רב חסדא: אחד אומר בסיף הרגו ואחד אומר בארין הרגו – אין זה נכון; אחד אומר כליו שחורין ואחד אומר כליו לבנים – הרי זה נכון.

רב חסדא מסביר שאם העדים הכחישו זה את זה בשאלה אם הרוצח הרג בסף או בארין¹⁷⁰ עדותם בטלה. אבל אם ההכחשה היא רק בשאלה של צבע הבגדים של הרוצח העדות אינה בטלה. רש"י (שם ד"ה הרי זה נכון) מסביר מדוע הכחשה בבגדי הרוצח אינה מבטלת את העדות:

הרי זה נכון – דלא שייכי בדיקות להכחיש אלא בגופה של עדות.

רש"י מסביר שלדעת רב חסדא, בדיקות שאינן נוגעות לגופה של העדות אינן מבטלות את העדות. נראה שהסבר לכך נובע מהעובדה שהחיוב לחקור את העדים אינו קשור בקשר מהותי לגופה של העדות, אלא הוא רק מהסיבה הפורמלית, של הצורך בעדות שניתן להזימה. לעומת זאת, השאלות לגופה של עדות – סיפור המעשה – הן שאלות מהותיות, ולכן צריך לברר אותן, וזה נעשה במסגרת הבדיקות. אבל דבר שאינו מחמת הצורך בעדות שניתן להזימה או מחמת בירור המעשה עצמו אין צריך לברר אותו כלל, לכן בדיקות שאינן נוגעות לסיפור המעשה אינן מבטלות את העדות אף אם היתה בהן הכחשה.

אך במקום אחר משמע מרש"י שגם החקירות נועדו לברר שאין הכחשה בין העדים. הגמרא (מא.) אומרת שלדעת רבן יוחנן בן זכאי, דין הבדיקות כדין החקירות. ופירש רש"י:

כחקירות משוי ליה – לבדוק בכל אשר יוכל כדי להכחיש, וכי היכי דבחקירות מתכחשי בדבר אחר? זה אומר במקום פלוני וזה אומר במקום פלוני, דהיינו דבר אחר – דהמקום לא הרגו, הכי נמי בדיקות.

מדברי רש"י עולה שהחיוב בחקירות מלמד כי גם הכחשה בין העדים בדבר שאינו נוגע לגופה של העדות היא הכחשה. ממילא יש מקום לומר שזוהי כל מהות החיוב בחקירות שחידשה התורה – אפשרות להכחיש את העדים גם בדבר שאינו נוגע לגופה של העדות.

לפי זה, פירושו של רש"י במשנה הוא רק על פי ההוא אמינא - כדעת רב חסדא, אבל אינו נכון לדעת ריב"ז. אך ניתן להבין ששיטת ריב"ז אינה חולקת על רב חסדא במהות החיוב בחקירות, אלא שהם חולקים רק בשאלה אם כשם שהחקירות נוגעות לעניינים שאינם מגוף העדות, כך גם בבדיקות – אף-על-פי שברור שהחקירות אינן קשורות במהותן לבירור המעשה עצמו והבדיקות כן.

הבנה זו, שכל עניינן של החקירות נובע מהצורך בעדות שאתה יכול להזימה, היא גם דעת הש"ך (סימן ל ס"ק טז). הש"ך כותב שלמרות שמדובר אין צורך בדרישה וחקירה בדיני ממונות¹⁷¹, אין פירושו שנעקר הצורך בעדות שניתן להזימה, אלא שבית הדין מקבלים את העדות למרות שעוד לא חקרו את העד, מתוך הנחה שאילו היו חוקרים היה העד יודע להשיב גם על החקירות. אולם אם בית הדין שאלו בפירוש את העד שאלה מהחקירות והעד השיב: "איני יודע" – עדותו בטלה גם לאחר תקנת חכמים.

דרישה וחקירה כדי לברר את סיפור המעשה על-פי העד עצמו

הרמב"ם (פרק א הל' ד) מגדיר את הצורך בדרישה וחקירה:

¹⁷⁰ בערוך ערך 'אררן' כתב שהוא כעין אזמל, ויש אומרים כמין גרזן.

¹⁷¹ כמבואר בגמרא (לב). וכן נפסק בשו"ע (סימן ל סע' א).

מצות עשה לדרוש את העדים ולחקרן ולהרבות בשאלתן, ומדקדקין עליהן ומסיעין אותן מענין לענין בעת השאלה **כדי שישחקו או יחזרו בהן אם יש בעדותן דופי.**

מבואר ברמב"ם שהמטרה של דרישת העדים היא לברר שהעד מדייק בעדותו. מאידך גיסא, בדברי הרמב"ם לא נזכר כלל הצורך לאפשר את הזמת העדים, וגם בהמשך פרק א ופרק ב, שבהם מבאר הרמב"ם את חיובי הדרישות וחקירות, הוא אינו מזכיר את המושגים "הזמה" ו"עדות שאי אתה יכול להזימה"¹⁷².

העובדה שהרמב"ם, כפי הנראה, אינו מקשר את הדין של דרישה וחקירה לדין של עדות שאי אתה יכול להזימה, מאפשרת להבין הלכה נוספת בדבריו. רבים מדייקים ברמב"ם ואומרים שמלבד חקירות, העוסקות בבירור הזמן והמקום, ישנן גם דרישות, שנועדו לברר את המעשה (לפי הרמב"ם, שאלת "בסיף או בארירן" היא חלק מן הדרישות, והיא חמורה מן הבדיקות¹⁷³).

והנה כתב הרמב"ם (פרק ב הל' א), שאם אמר בדרישות (בירור המעשה עצמו) "איני יודע" עדותו בטלה:

מה בין חקירות ודרישות לבדיקות? בחקירות ודרישות, אם כיון האחד את עדותו והשני אומר "איני יודע" עדותן בטלה... כיצד? העידו שהרג זה את זה ואמר האחד כשנחקר בשבוע פלוני, בשנה פלונית, בחדש פלוני, בכך וכך בחדש, ברביעי בשבת, בשש שעות ביום, במקום פלוני הרגו, וכן כשדרשו במה הרגו אמר הרגו בסיף, וכן העד השני כיון עדותו בכל חוץ מן השעות, שאמר איני יודע בכמה שעות היה ביום, או שכיון את השעות ואמר איני יודע במה הרגו ולא הבנתי בכלי שהיה בידו – הרי עדותן בטלה.

ותמה עליו הראב"ד (שם), שהרי בירור המעשה מוגדר לכאורה כבדיקות, ובבדיקות אם אמר "איני יודע" עדותו קיימת – שהרי עדיין זו עדות שאפשר להזימה. ולדברינו הדבר ברור, שהרמב"ם סובר שחקירות הן חמורות יותר, משום שהן מבארות את עיקר העדות, ולכן בכל הדרישות והחקירות אם אמר "איני יודע" כאילו לא העיד, ולכן עדותו בטלה.

ממילא נראה לומר שלדעת הרמב"ם העובדה שההזמה תלויה בחקירות באה רק להראות שגם שאלות על הזמן והמקום, שלכאורה אינן חשובות לעדות, הן בעלות משמעות, ולכן עד שאינו מוסר מידע בשאלות אלו כאילו לא העיד. אבל בדרישות, שהן בוודאי חשובות לעדות, פשיטא שאם אמר "איני יודע" עדותו בטלה¹⁷⁴.

לאור כל האמור, נראה ברור שלדעת הרמב"ם דרישות וחקירות אינן רק מחמת הצורך בהזמה. ועדיין יש לברר אם לדעתו הדרישות נועדו למצוא סתירה בין העדים, או שהן נועדו לברר את עדותו של העד עצמו.

כותב הרמב"ם (פרק ג הל' ה):

כל עד שנחקרה עדותו בבית דין, בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות, אין יכול לחזור בו. כיצד? אמר "מוטעה הייתי", "שוגג הייתי, ונזכרתי שאין הדבר כן", "לפחדו עשיתי" – אין שומעין לו אפילו נתן טעם לדבריו, וכן אינו יכול להוסיף בעדותו תנאי. כללו של דבר: כל דברים שיאמר העד אחר שנחקרה עדותו שיבא מכללן ביטול העדות או הוספת תנאי בה – אין שומעין לו.

¹⁷² אמנם בפירוש המשניות (סנהדרין פ"ה מ"א) ביאר הרמב"ם את החילוק בין דרישות לבדיקות על-פי הדין של עדות שאי אתה יכול להזימה, אבל ב"ד החזקה" לא נזכר דין זה כלל.

¹⁷³ עיין ברמב"ם (פרק ב הל' ב): "אמר אחד כלים שחורים היה לבוש והשני אמר לא כן, אלא לבנים היה לבוש – הרי עדותן בטלה, וכאילו אמר אחד ברביעי בשבת והשני בחמישי, שאין כאן עדות; או שאמר האחד בסיף הרגו והשני אמר ברומח שאין כאן עדות, שנאמר 'נכון הדבר', וכיון שהכחישו זה את זה באי זה מכל הדברים אין זה נכון". לגבי כלים שחורים או לבנים כתב הרמב"ם: "עדותן בטלה", ואילו לגבי רביעי בשבת או חמישי בשבת, וכן לגבי סיף או רומח כתב: "אין כאן עדות", ומשמע שהוא דבר בסיסי יותר. ולדברינו מתבאר שהשאלה על סיף או רומח או שאלות על הזמן הן חקירות, ואילו השאלה על כליו שחורים או לבנים היא בדיקה; ואף-על-פי שהעדות בטלה גם בה, אי אפשר לומר שאין כאן עדות.

ועיין ב"חזון איש" (על הש"ס, סנהדרין ריש פרק חמישי), שכתב שלדעת הרמב"ם השאלות ששואלים בדרישות הן רק שאלות שיש בהם נפקא מינה לגבי משמעות העדות. למשל, השאלה באיזה כלי הרג פירושה הוא אם הרג בכלי שיש בו כדי להמית. לפי דבריו, שאלת "סיף או ארירן" היא שאלה של בדיקות ולא של חקירות. אמנם, לענ"ד הוכחתנו מדברי הרמב"ם (פרק ב הל' ב) עומדת במקומה, שהרמב"ם שינה את לשונו לגבי סיף או רומח מלשונו לגבי רביעי בשבת או חמישי בשבת, ש"אין כאן עדות", ואילו לגבי בדיקות כתב "עדותן בטלה".

¹⁷⁴ כן משמע גם מלשונו של הרמב"ם (פרק א הל' ה), עיי"ש.

חמדת הארץ ה

הרמב"ם כותב שלאחר שנגמרה חקירת העד בבית הדין הוא אינו יכול לחזור בו, אבל ודאי שכל זמן שלא נחקרה עדותו הוא יכול לחזור בו, ולכאורה הוא רשאי לשנות את כל הפרטים שמסר – ובכללם גם פרטי הזמן והמקום. וראיה לדבר, שלאחר שנחקרה העדות כתב הרמב"ם שהעד אינו יכול לומר דברים "שיבא מכללן ביטול העדות", ובכלל זה אם משנה את הזמן והמקום, שהרי בוודאי אלו הם דברים שבא מכללם ביטול העדות, אם העד השני אינו אומר כן. ולפי זה, קודם שנחקרה העדות יכול העד לחזור בו גם מפרטים הנוגעים לדרישות וחקירות.

לכן נראה לומר שחקירת העד נועדה לאפשר לעד לברר את דבריו בדיוקנות, שלא יאמר אחר-כך "שוגג הייתי" או "מוטעה הייתי"¹⁷⁵.

דרישה וחקירה כדי למצוא סתירות בין העדים

ה"נודע ביהודה" (מהדו"ק אבה"ע סימן עב, בסתירת ההיתר הראשון ד"ה עוד נראה לי בכוונת דברי הרא"ש) חולק על הש"ך, הסובר שחיוב החקירות נובע מהצורך להזים את העדות. ה"נודע ביהודה" מבאר שמן הפסוקים העוסקים בחיוב חקירה היינו יודעים רק על הצורך בדרישה וחקירה לכתחילה, אבל אם אמר "איני יודע" לא היינו פוסלים את העדות מן הלימוד הזה, ורק מחמת הצורך בעדות שאתה יכול להזימה נפסלת העדות. לכן, טוען ה"נודע ביהודה", אין קשר בין הצורך בחיוב דרישה וחקירה ובין הדין של עדות שאי אתה יכול להזימה. על-פי זה טוען ה"נודע ביהודה" שכיוון שהצורך בעדות שאי אתה יכול להזימה קיים רק בדיני נפשות, ממילא בדיני ממונות, אם יטען אחד העדים "איני יודע" גם בחקירות – עדותו קיימת. ה"נודע ביהודה" מסביר שזוהי דעת הריב"ש (סי' רסו), הסובר שגם אם שאלו את העד את אחת החקירות, כגון בדין מרומה, והשיב העד "איני יודע" – אין עדותו בטלה.

על-פי דבריו של ה"נודע ביהודה", אי אפשר לומר שהחיוב בחקירות נועד לברר שהעד מדויק בדבריו, כדעת הרמב"ם, שכן גם כשהעד אומר בפירוש שאינו יודע פרט מסוים, מצד החיוב בדרישה וחקירה עדותו קיימת. לכן נראה שה"נודע ביהודה" מבין שכל מטרתה של החקירה היא למצוא סתירות בין העדים.

סיכום

סקרנו עד כה את שלוש האפשרויות להבין את החיוב בדרישה וחקירה. לדעת רש"י, וכן שיטת הש"ך להלכה, חיוב החקירות קשור לצורך שהעדות תהיה ניתנת להזמה. לעומת זאת, לדעת הריב"ש, וכן שיטת ה"נודע ביהודה" להלכה, חיוב החקירות נועד אך ורק למצוא סתירות בין דברי העדים. אחת הנפקא מיונות בין השיטות היא בשאלה אם גם בדיני ממונות ישנו דין של עדות שאי אתה יכול להזימה, וממילא אם להלכה, כאשר בעדות ממון עד אומר "איני יודע" בחקירות עדותו בטלה. שיטה שלישית היא שיטת הרמב"ם, הסובר שהצורך בחקירות נועד לברר שהעד עצמו אכן מדויק בעדותו.

בהמשך המאמר נעסוק בהשלכות של שיטת הרמב"ם, ולשם כך נעסוק בשני דינים נוספים: חיוב הבדיקות ודין ביטול עדות כאשר ישנם שלושה עדים.

הבדיקות

המקור לצורך בבדיקות

נאמר בגמרא (מא.):

אמר רב חסדא: אחד אומר בסיף הרגו ואחד אומר בארירן הרגו – אין זה נכון. אחד אומר כליו שחורין ואחד אומר כליו לבנים – הרי זה נכון.

ופירש רש"י (ל:):

אין זה נכון – אין עדות זו מכוונת, ולישנא דקרא נקט "והנה אמת נכון הדבר", דמהאי קרא נפקא לן בבדיקות.

¹⁷⁵ עיין בתוספות (מא: ד"ה מאי), שכתבו שם שאם אחד העדים מעיד על ג' בחודש ואחד מעיד על ה' בחודש, אבל שניהם דיברו על אותו היום, אי אפשר לברר אם ייתכן שהם טועים בתרי עיבורא דירחא, משום שכיוון שרובא דאינשי לא טועים בזה, אם ישאלו אותם הרי זה כחזור ומגיד. לכאורה, התוספות מדברים על מצב שעוד לא נסתיימה חקירת העדים, שהרי שואלים אותם על הזמן של העדות, שזה חלק מן החקירות, ואף-על-פי-כן כותבים התוספות ששייך כאן דין אינו חוזר ומגיד, וצ"ע.

חמדת הארץ ה

נראה שלדעת רש"י חיוב בדיקות הוא מגזרת הכתוב של "נכון"¹⁷⁶. רש"י אינו אומר מדוע צריך לבדוק את העדים. לשיטת ה"נודע ביהודה", יש לומר שכשם שמטרתן של החקירות היא לאפשר הכחשה בין העדים, כך גם הבדיקות נועדו לאפשר הכחשה ביניהם. הצורך בלימוד הנוסף הוא כדי לדעת שניתן לשאול על פרטים משמעותיים פחות. הסבר זה למטרה של הבדיקות עולה גם מדברי רש"י במשנה (מ. ד"ה מכירים אתם אותו):

אלא כל שאר בדיקות אינו אלא להכחיש, שמא לא יאמר כדברי חבריו ותבטל עדותם – והוא והם פטורין.

יש מקום לשאול מדוע צריך לימוד לעניין זה, שהרי זו סברה פשוטה, שצריך לברר את העדות כדי שאפשר יהיה להכחשה.

נראה לי שסברתם של רש"י וה"נודע ביהודה" היא שאלמלא גזרת הכתוב לא היה צורך לברר כל-כך את העדות, שהרי בדיני ממונות ההלכה היא כרבי יהושע בן קרחה, שהלואה אחר הלואה מצטרפים¹⁷⁷; היינו, שאם שני עדים מעידים כל אחד על הלואה אחרת, שנעשתה ביום אחר, אלא שהם מסכימים על המלווה והלווה, עדותם מצטרפת. ואם כן רואים שאף-על-פי ששני העדים מספרים סיפור שונה, כיוון ש"תרוויחו אמנה קא מסהדי" אין צורך בהשוואת הסיפורים ביניהם. ובבדיקות בענייני ממונות, אפילו אם הם מכחישים זה את זה עדותם קיימת¹⁷⁸; ואפילו החולקים על רבי יהושע בן קרחה, עושים זאת רק מכח גזרת הכתוב, לחד לישנא.

מכאן מסיקים רש"י וה"נודע ביהודה" כי בהחלט אפשר היה להבין שאף-על-פי שהעדות מוכחשת בבדיקות היא אינה בטלה, וממילא אין צורך לבדוק את העדים. לכן אמר ה"נודע ביהודה" שאף-על-פי שבדיני נפשות הכחשה בבדיקות מבטלת את העדות, אלמלא גזרת הכתוב בית הדין לא היה צריך לחפש לכתחילה סתירות בדברי העדים.

לעומת זאת, הרמב"ם כותב שהצורך בבדיקות הוא חלק מן המצווה לחקור את העדים, כפי ששמע מלשונו (פרק א הל' ד-ו); ואם כן, נראה היה שהוא אינו צריך את גזרת הכתוב של "נכון". אולם בהמשך (פרק ב הל' ב) כותב הרמב"ם:

אמר אחד כלים שחורים היה לבוש והשני אמר לא כן, אלא לבנים היה לבוש – הרי עדותן בטלה, וכאילו אמר אחד ברביעי בשבת והשני בחמישי, שאין כאן עדות; או שאמר האחד בסיף הרגו והשני אמר ברומח, שאין כאן עדות, שנאמר: "נכון הדבר", וכיון שהכחישו זה את זה באי זה מכל הדברים אין זה "נכון".

ונראה שגם הרמב"ם סובר שהכחשה בבדיקות נלמדת מגזרת הכתוב של "נכון". אולם על-פי מה שביארנו בדעת הרמב"ם לעיל ברורים דבריו; לדעת הרמב"ם, החקירות והבדיקות נחוצות בראש ובראשונה כדי לברר את עדותו של העד, ולא כדי להשוות את דבריו לדברי העד השני. אלא שאם העד אמר את דבריו בבירור, ועדותו סותרת את דברי העד השני בחקירות או בבדיקות, היה מקום לומר ש"תרוויחו אחד גברא קא מסהדי" ויכולו לקבל את עדותם. על זה באה גזרת הכתוב, שלא יקבלו עדות אם סיפורם של שני העדים אינו שווה.

נמצא שגם הצורך בבדיקות אצל רש"י וה"נודע ביהודה" מחד גיסא ואצל הרמב"ם מאידך גיסא נובע מסיבות שונות. לדעת רש"י וה"נודע ביהודה", עיקרה של העדות במשמעות הדינית שלה – שהעד מעיד שפלוני לווה, או שפלוני רצח את הנפש. כל תוספת לעדות נועדה אך ורק לאפשר הכחשה בין העדים. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם עיקרה של העדות הוא בסיפור המעשה לבית הדין, ולכן בית הדין צריך לחקור ולבדוק את העדים, כדי לוודא שהסיפור שהם מספרים אינו מוטעה; אלא שכמובן, אם מחמת בירור הסיפור עולה הכחשה בין העדים – עדותם בטלה.

"איני יודע" בבדיקות

אחת ההשלכות של היבט זה במחלוקת רש"י והרמב"ם שתיארנו כעת היא במקרה שהעד השיב "איני יודע" לגבי אחת הבדיקות. המשנה (מ.) אומרת שבבדיקות, אם אמר אחד העדים "איני יודע" – עדותן קיימת. על-פי דברי רש"י שהבאנו לעיל, בבדיקות הן השאלות (כיצד הרוצח הרג את הנרצח? באילו עבודות עבד העובד עבודה זרה? וכן הלאה). לפי רש"י תמוה, כיצד ייתכן

¹⁷⁶ מה שציין המציין (מ): אינו נכון, שהרי שם דורשים את המילה הזו לעניין אחר, כדי ללמוד את כל שבע החקירות, עיי"ש, וצ"ל מא..

¹⁷⁷ שו"ע (סימן ל סע' ו).

¹⁷⁸ רמב"ם (פרק ג הל' ג), יד רמ"ה (לב: ד"ה "ברם צריך").

חמדת הארץ ה

שבבדיקות אם אמר "איני יודע" עדותו קיימת, שהרי את עיקר סיפור המעשה העד בעצם אינו יודע¹⁷⁹. ומוכרחים לומר שלדעת רש"י סיפור המעשה אינו משמעותי כל-כך, כפי שביארנו לעיל, שהרי המשמעות הדינית של העדות ברורה. וממילא לדעת רש"י ניתן לומר שכיוון שחיוב בדיקות הוא רק כדי להשוות את הסיפורים של העדים ולאפשר הכחשה ביניהם, אם אמר העד "איני יודע" בבדיקות – עדותו קיימת.

אולם הרמב"ם אינו מפרש כפירוש רש"י, וסובר שסיפור המעשה הוא עיקר העדות, וממילא ברור שאם אמר "איני יודע" עדותו בטלה, וכאילו לא העיד כלל. לכן מפרש הרמב"ם שהדין של בדיקות הוא רק כדי לומר שחקירת העד אינה רק בדברים הנוגעים ישירות למעשה, אלא גם בדברים צדדיים, והכול כדי לברר כמה שיותר את סיפור המעשה על-ידי העד. לכן, בדברים שאינם מהותיים כל-כך, אם אמר העד אינו יודע אין זה מבטל את עדותו.

שלושה עדים

הגמרא (מא:): מבארת את לשון המשנה "ואפילו שנים אומרים איני יודע", ומסיקה:

אלא אמר רבא, הכי קאמר: אפילו בחקירות, שנים אומרים ידענו ואחד אומר איני יודע – עדותן קיימת, כמאן – דלא כרבי עקיבא.

היינו שאם היו שלושה עדים ואחד מהם אמר "איני יודע" – עדותם קיימת. הגמרא אומרת שדין זה אינו כדעת רבי עקיבא, שסובר שמשווים את דינם של שני עדים לדינם של שלושה.

בביאור הקשר בין דעת רבי עקיבא לדינו של רבא נחלקו רש"י והתוספות: לדעת רש"י (שם ד"ה ר' עקיבא מקיש שלושה לשנים), הכוונה אינה לדעת רבי עקיבא עצמו, אלא לדעתו של רבי שמעון, המובאת לפני דעתו של רבי עקיבא במשנה (מכות ה:), ורבי עקיבא מסכים לו. לשונו של רבי שמעון היא:

ר' שמעון אומר: מה שנים אינן נהרגין עד שיהיו שניהם זוממין, אף שלשה אינן נהרגין עד שיהיו שלשתן זוממין; ומנין אפי' מאה? ת"ל: "עדים".

ומבאר רש"י, שכיוון שאחד העדים אמר "איני יודע", וממילא אי אפשר להזים את עדותו, אי אפשר להזים גם את שני האחרים, שהרי אין העדים נעשים זוממים עד שיזומו כולם, וממילא עדות שלושתם היא עדות שאי אתה יכול להזימה, והיא בטלה.

התוספות (שם ד"ה כמאן) מקשים על שיטתו של רש"י, כי לדבריו יוצא שהמימרא של רבא היא דלא כרבי שמעון ודלא כרבי עקיבא, ולכאורה אין לה מקור. לכן מבארים התוספות שרבי שמעון ורבי עקיבא חלוקים בדין שמביא אחר-כך רבי עקיבא:

ומה שנים, נמצא אחד מהן קרוב או פסול – עדותן בטלה, אף שלשה, נמצא אחד מהן קרוב או פסול – עדותן בטלה; מנין אפי' מאה? ת"ל: "עדים".

היינו שלדעת רבי שמעון, אף אם נמצא קרוב או פסול עדותן קיימת, ואין אומרים שאם נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטלה. לפי הסבר זה מבארים התוספות שכאשר אחד העדים אמר "איני יודע" עדותו נחשבת כאילו הוא קרוב או פסול, ולכן עדות שני האחרים בטלה גם היא. אבל לדעת רבי שמעון, אף-על-פי שהשלישי אמר "איני יודע" והריהו כעד פסול, עדות הכת אינה מתבטלת.

הרמב"ם (פרק ב הל' א) פוסק:

היו העדים מרובים, שנים מהן כיוונו עדותן בחקירות ובדרישות והשלישי אומר "איני יודע" – תתקיים העדות בשנים ויהרג, אבל אם הכחיש את שניהן, אפילו בבדיקות – עדותן בטלה.

ולכאורה קשים דברי הרמב"ם, שכן הוא פסק כרבי עקיבא (עדות פרק ה הל' א), ואף-על-פי-כן פסק כדברי רבא.

המאירי (מא: ד"ה כבר בארנו) מתרץ את דבריו, שלדעת הרמב"ם עד שאומר "איני יודע" אינו נקרא עד פסול. ולדברינו הדבר ברור, שבעד שאומר "איני יודע" בחקירות הבעיה אינה שעדותו פסולה, אלא שאין כאן עדות כלל. לכן הוא אינו נחשב לחלק מן הכת

¹⁷⁹ במיוחד יש לציין שלפי פירוש רש"י למשנה נראה כי השאלה ששואלים את העדים "מכירים אתם אותו?" היא: האם הנרצח הוא ישראל או גוי, כפי שמשמע בבביתא (מא:). לדבר זה ישנה נפקא מינה גדולה להלכה, שהרי אם הרג גוי אין חיוב מיתה, כפי שפוסק הרמב"ם (רוצח פרק ב הל' יא). וזה ממש דבר פלא, שלשיטת רש"י אם אמר העד שאינו יודע אם נהרג ישראל או גוי, יש משמעות בכלל לעדותו.

של שני העדים האחרים, וממילא אינו פוסל אותם¹⁸⁰. לעומת זאת, עד שהוא קרוב או פסול נחשב כאילו מסר עדות, אלא שהגברא פסול לעדות, ולכן בזה אומרים שנמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותם בטלה.

אנו רואים השלכה נוספת של מחלוקת רש"י והרמב"ם, הפעם על מעמדה של עדות, כאשר באחת החקירות אמר העד "איני יודע". לדעת רש"י (והתוספות) יש כאן עדות, שהרי עיקר העדות קיים, אלא שעדות זו פסולה מחמת שאי אפשר להזימה. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם אין כאן עדות כלל, משום שבפרט מהותי בסיפור המעשה אמר העד "איני יודע". הנפקא מינה בין שתי האפשרויות היא לגבי הדין אם נמצא אחד מהם קרוב או פסול. לשיטת רש"י והתוספות, עד שאומר "איני יודע" מבטל גם את עדות השאר, שכן זו עדות פסולה; ואילו לדעת הרמב"ם אין הכת בטלה, משום שאין כאן עדות של העד.

סיכום

הצגנו במאמר שלוש שיטות בהנדרת תפקידן של החקירות שבית הדין צריך לחקור את העדים. לשיטת רש"י, חיוב החקירות נובע אך ורק מהצורך להפוך את העדות לעדות שניתן להזימה. שיטה שנייה היא שיטת ה"נודע ביהודה", שהחקירות נועדו לאפשר הכחשה בין העדים. השיטה השלישית היא שיטת הרמב"ם, שהחקירות נועדו לברר את עדותו של העד ולוודא שאינו טועה בדדמי.

הצגנו כמה נפקא מינות מהשיטות הנ"ל:

- א. אם בממונות יש מן התורה דין עדות שאי אתה יכול להזימה. לשיטת רש"י, כיוון שבממונות מן התורה יש צורך בדרישה וחקירה, על כורחנו לומר שיש בהם דין עדות שאי אתה יכול להזימה, ואילו לדעת ה"נודע ביהודה" אין בממונות דין עדות שאי אתה יכול להזימה. ממילא יש נפקא מינה במקום שבית הדין חשש שהדין מרומה וחקר את העדים בדיני ממונות, והעד השיב "איני יודע" לאחת החקירות. לדעת רש"י במקרה כזה העדות בטלה, ואילו לדעת ה"נודע ביהודה" העדות קיימת.
- ב. מה מעמדן של שאלות הנוגעות לעצם סיפור המעשה. לדעת רש"י, שאלות אלו הן בדיקות, ואם אמר העד "איני יודע" עדותו קיימת; לדעת הרמב"ם שאלות כאלו דינן כבדיקות, ואם אמר "איני יודע" עדותו בטלה.
- ג. אם עד שאמר "איני יודע" בחקירות עדותו נשמעת, אלא שהיא פסולה (מדין עדות שאי אתה יכול להזימה), או שאין כאן עדות כלל. התוספות נוקטים כצד הראשון, ולדברינו זוהי גם שיטת רש"י, ואילו הרמב"ם נוקט כאפשרות השנייה. הנפקא מינה היא אם אומרים במקרה כזה "נמצא אחד מהם קרוב או פסול – עדותן בטלה".

¹⁸⁰ ומה שאמר רבא בגמרא, שהדין שלו אינו מסתדר עם שיטת רבי עקיבא, כתב המאירי (שם) שהיינו שאין הכרח בדעת רבי עקיבא לומר שהוא מסכים עם רבא, אבל רבא אפשרי לדעת רבי עקיבא.